

Вербицький В.В.

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ДЖЕРЕЛА РЕГУЛЮВАННЯ ТОРГІВЕЛЬНИХ КОНТРАКТІВ У ГЕТЬМАНЩИНІ

Стаття присвячена опису джерел регулювання та застосування торгівельних контрактів в Гетьманщині у 2 половини 17 ст. – 18 ст. та проведенню дослідження правових аспектів торгівельних відносин у Гетьманщині. У статті висвітлюється багатоплоскова система джерел правового регулювання торгівельних контрактів у Гетьманщині XVII–XVIII ст., де одночасно діяли звичаєве право, Литовські статuti (а саме Статут 1588 року), магдебурзьке міське право та гетьманські універсали. Показано як локальні торгівельні звичаї (ярмаркові практики, усталені форми усних угод і свідкування), разом із рецепованими німецькими міськими кодексами (Саксонське зерцало, «Порядок прав цивільних магдебурзьких», «Право цивільне Хелмінське», «Артикули права магдебурзького» тощо), структуровано впливали на форму, зміст і забезпечення виконання договорів і що відсутність єдиного кодифікованого торгівельного законодавства зумовлювала необхідність комбінування різних джерел права, що відображало політичні та соціально-економічні процеси доби. Особливо підкреслено роль кодифікації «Прав, за якими судиться малоросійський народ» 1743 року як синтезу статутного, міського і звичаєвого права в договірній сфері. Робота окреслює внутрішні колізії між статутним і міським правом, і простежує трансформацію міського самоврядування та договірної культури під впливом імперської інтеграції у XVIII ст. Показується, що саме поєднання локальних традицій із рецепованими європейськими нормами створювало унікальну правову мозаїку, яка сприяла розвитку внутрішньої та зовнішньої торгівлі. Зроблено висновок про гнучкість та адаптивність приватно-правових механізмів Гетьманщини, що сприяли розвитку торгівлі, і намічено перспективи подальших архівних та порівняльних досліджень. Дослідження дозволяє глибше зрозуміти еволюцію українського договірного права, його європейські витоки та значення для сучасної правової науки. Результати можуть бути використані у подальших історико-правових студіях, при підготовці навчальних курсів з історії права та у порівняльних дослідженнях приватноправових систем.

Ключові слова: козацтво, контракт, договір, право Гетьманщини, звичаєве право, магдебурзьке право, Литовський статут, кодифікація.

Постановка проблеми. Українська ранньомодерна держава – Гетьманщина вирізнялася складним політико-правовим станом. Відповідно вивчення джерел правового впливу на торгівельну діяльність та дослідження правових аспектів торгівельних контрактів у Гетьманщині є важливим для розуміння її економічного та правового розвитку. Торгівельні контракти відігравали ключову роль у формуванні економічних відносин, сприяли розвитку внутрішньої та зовнішньої торгівлі, а також впливали на соціально-економічні процеси. Дослідження правових норм, що регулювали ці контракти, дозволяє глибше зрозуміти правову систему Гетьманщини та її еволюцію.

Особливої актуальності комплексний аналіз торгівельних контрактів набуває через відсутність в Гетьманщині єдиного кодифікованого торгівельного законодавства, що змушувало комбінувати різні джерела права при укладенні та виконанні контрактів, і саме характерні особливості поєднання різного права у торгівельних контрактах може бути відображенням соціальних, політичних та економічних процесів. Питання співвідношення звичаїв, законодавчих актів та впливу судової практики на торгівельні відносини мають залишатися предметом наукової дискусії, що й обґрунтовує необхідність поглибленого аналізу запропонованої теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сучасні дослідження історії та права Гетьманщини ґрунтуються на основі здобутків попередників М. Владимирського-Буданова, Л. Кістяківського, М. Василенка, А. Ткача та ін. Безпосередньо вивченням магдебурзького права як бази для кодифікаційних проєктів XIV – початку XIX ст., а також інституційні особливості функціонування магдебурзьких міст займаються М. Кобилицький [15–17] і Т. Гошко [8; 9]. Аналізу кодифікації права Гетьманщини XVIII ст., зокрема «Права, за якими судиться малоросійський народ», присвячені праці К. Віслобокова [5], О. Вовка та В. Карпінкова [6; 7], О. Рєзніка [21] та І. Бойка [1; 2]. Гетьманські універсали як джерела права Гетьманщини постали у розвідках В. Пруса [20]. Водночас, незважаючи на увагу дослідників до законодавчих та судових джерел торгівельних контрактів у Гетьманщині, істотні їх аспекти за допомогою системного підходу залишаються невирішеними.

Метою статті є характеристика основних джерел регулювання торгівельних контрактів у Гетьманщині другої половини XVI–XVIII ст., шляхом їх аналізу на предмет з'ясування співвідношення звичаєвих, нормативних та адміністративних їх механізмів.

Завданням дослідження є окреслення джерел права, якими визначалось правове регулювання торгівельної діяльності загалом та контрактів, які укладались між учасниками торгівлі.

Виклад основного матеріалу. Відродження Української держави в ході Визвольної війни 1648–1657 рр. супроводжувалося становленням її інституцій та правової системи, які формувались на основі так званого попереднього права. Так за Зборівським договором між Богданом Хмельницьким та королем Речі Посполитої Яном Казимиром передбачалось, що «Його королівська милість своє Запорозьке військо заховує при всяких давніх вольностях і відповідно давніх жалуваних грамот свою жалувану грамоту видає» [13]. Детальніша конкретизація компетенції гетьманського уряду містилася вже у «Жалуваній грамоті царя Олексія Михайловича Війську Запорозькому на збереження його прав і вольностей» від 27 березня 1654 р. Грамота підтверджувала дію цих давніх вольностей згідно з «давнішими їх правами і привілеями, даними їм від королів польських і Великих князів Литовських» [12]. У сфері торгівлі та договірних відносин гетьман та старшина отримали право визначати норми права, якими вона мала оформлюватись за допомогою універсалів та судових рішень. Безпосередньо давні вольності

складали систему норм, що включали Литовські статuti, магдебурзьке право та, звісно, звичаї.

Очевидно, найважливішим джерелом згаданих «вольностей» були звичаї, які разом із санкціонуванням державою, а також із визнанням у суді, проникали у нормативне, письмове право. Яскравим прикладом може послугувати історія козацького звичаєвого права. За визначенням О. Гуржії козацьке звичаєве право в Україні XVI–XVIII ст. – «сукупність правових норм, вироблених у процесі виникнення козацтва українського та перетворення його на суспільний стан. Набуло поширення в побуті запорожців, а також козацької общин на території Лівобережної України, Правобережної України, Слобідської України, пізніше – у південних районах (щоправда, всюди з помітним обмеженням його чинності законодавством Речі Посполитої або Російської держави). Застосовувалося в діяльності військових адміністрацій і судових установ, регулювало відносини людей щодо володіння землею, купівлі-продажу майна, впливало на їхні заняття ремеслами, промислами, торгівлею, на визначення виду покарання тощо» [22, с. 420].

Зважаючи на саму природу звичаю як неписаного правила поведінки, яке могло базуватись на забутих або незнаних законах, важко виділити чітку систему торгових звичаїв: у кожному місті, селі чи ярмарку могли існувати місцеві звичаєві норми, які визначалися громадою і визнавалися судами як обов'язкові, у зв'язку з чим угоди укладались усно, при свідках, без письмового оформлення. Виключно на основі звичаїв приймалися рішення на копних судах, тобто судових органах, створених громадою села без залучення шляхетського стану.

Цікавим прикладом є нові дослідження чумацького промислу та використання звичаїв при укладенні контрактів про перевезення вантажів, що укладались переважно за звичаєвим правом. У контрактах підрядчиків з чумаками зазначалось: в який день і куди повинні вони приїхати для одержання вантажу, скільки днів повинні вантажитись до відправлення в дорогу (переважно не більше трьох діб), скільки возів має бути виставлено, по скільки пудів повинно кластись на кожний віз і т.д. [23, с. 94]. Форма укладення таких контрактів не була формалізована, як зазначав дослідник чумацтва Н. Букатевич: «вдарять по руках, фактор почаствує горілкою – і край. Писані умови, засвідчені у волості, траплялися рідше, а формальні контракти складалися дуже рідко, бо й потреби в них не було: придніпровські чумаки надзвичайно

сумлінно виконували взяті на себе зобов'язання» [3, с. 65; 23, с. 93]. Переконливі приклади регулювання майнових прав жінки звичаями наводить Н. Демиденко, коли за звичаєвим правом дружина могла самостійно розпоряджатися своїм добром – приданим і віном, тобто на свій розсуд могла майно продати чи дарувати. Відомості про придане, яке надавав батько та про віно, яке надавав наречений, занотовувались, починаючи з XVII ст., в урядові актові книги у формі «змовного листа». Записи в урядових книгах XVI–XVII ст., підтверджують, що думка дружини обов'язково враховувалась при вирішенні родинних майнових питань [11, с. 68].

При утвердженні держави повнота використання звичаїв перебувала у прямому взаємозв'язку з паралельно діючим законодавством у країні, що не встигало або не могло з різних причин на той час охопити ту чи іншу сферу суспільного співжиття. Тому поширення законодавства відповідно звужувало на місцях функції звичаїв. Коли останні не суперечили інтересам суспільної верхівки, їм, як правило, надавалася сила закону [10, с. 129]. Тож у період становлення держави, перерозподілу землі до козацької старшини звичай був зручним способом застосування певних норм на власну користь порівняно з писаними нормами.

Гетьманщина існувала у складній політичній та економічній системі, де торгівля відігравала надзвичайно важливу роль. Захист економічних інтересів держави, врегулювання прав купців, встановлення порядку укладання договорів та визначення мит належали до питань особливої уваги гетьманської влади. Регулятивною основою торговельної діяльності слугували універсали гетьманів – документи, які встановлювали загальні правила та норми у господарському житті країни.

Після приєднання Української держави до Московського царства одним із нових джерел чинного права стали нормативні акти автономної влади. До них належали договірні статті, акти гетьманської влади і акти Генеральної військової канцелярії [18, с. 153]. Універсали мали силу закону та становили фундамент торговельного права, регулюючи не лише основні принципи здійснення торгівлі, а і форму, зміст, обмеження та порядок виконання торгових контрактів. Вивчення конкретних універсалів дозволяє простежити, як змінювалися підходи до організації торгових відносин, захисту інтересів купців і формалізації торговельних угод у різні періоди історії Гетьманщини.

Гетьманські універсали були актами очільника Української держави другої половини

XVII – першої половини XVIII ст., що «регламентували суспільні відносини шляхом встановлення (скасування або зміни) правових норм, визначали права й обов'язки конкретних учасників правовідносин, встановлювали ступінь відповідальності окремих осіб та суспільних станів за вчинені ними правопорушення» [20, с. 202]. Правовими джерелами гетьманських універсалів були: звичаєве козацьке право, Зборівський договір 1649 р., Білоцерківський договір 1651 р., починаючи з 1654 р. українсько-московські угоди, царські жалувані грамоти та ін.

В універсалах українські гетьмани намагались систематизувати діюче право. Так в універсалі І. Скоропадського від 16 травня 1721 р. говориться про Статут Великого князівства Литовського, «Саксон» і «Порядок» як про діюче право і про потребу перекладу цих правових книг [4, с. 6], що пізніше і було зроблено у кодифікації «Права, за яким судиться малоросійський народ».

Серед іншого, універсали врегульовували відносини власності – підтверджували право власності або надавали у власність монастирям, шляхті, міщанам, магістратам, козацькій старшині земельні угіддя – «грунти», «маєтності» та іншу нерухомість. Крім цього, гетьманські універсали регулювали такі цивільно-правові відносини, як купівля-продаж, оренда, зокрема оренда землі. Тож перехід права володіння, користування та розпорядження на нерухомість не був дійсним без затвердження гетьманським універсалом, що можна пояснити воєнним часом і необхідністю легалізації у новій українській державі відвойованої власності.

Правове регулювання контрактів базувалося, зокрема на Саксонському зерцалі П. Щербича 1536 року – збірнику норм німецького звичаєвого права; «Праву цивільному Хелмінському» П. Кушевича 1584 року, «Порядку прав цивільних магдебурзьких» Б. Гроїцького 1559 року, «Артикулах права магдебурзького» Кірштейна 1557 року. Українським містам магдебурзьке право надавали литовські князі, польські королі, українські гетьмани.

Ці джерела містили положення про форму договору, правоздатність сторін, порядок укладення та виконання контрактів, а також санкції за порушення.

Міські самоврядні органи в Україні XVII–XVIII ст. ст., на думку О. Вовка, продовжували використовувати збірник Б. Гроїцького, зокрема «звичаю купівлі-продажу нерухомого майна», а також встановлювались купчі записи, будівельні контракти [7, с. 36].

Магдебурзьке право, рецероване в українських містах ще з XIV ст., залишалося чинним у Гетьманщині. Привілейовані міста очолювали виборні війти, бургомістри і радники, судові функції виконували лавники. У магістратських містах уся повнота влади належала магістратові і вони володіли більшою самостійністю порівняно з ратушними містами. На практиці відбувалися спільні засідання адміністративної і судової колегій під головуванням війти. У більшості міст Гетьманщини на магдебурзькому праві на діяльність органів міського самоврядування впливала козацька старшина, яка втручалася у їхню діяльність [15, с. 15].

1588 року у Великому князівстві Литовському було ухвалено Третій Литовський Статут, в якому договірне право охоплювало низку норм, що регулювали укладення, виконання та припинення торговельних угод. Зокрема розділом 7 «Про записи і продажі», присвяченому питанням укладання та посвідчення угод, закріплювався принцип договірної автономії: учасники договору мали право самостійно визначати його зміст, за винятком випадків, коли умови суперечили суспільним засадам чи моральним нормам. Для більшості торговельних операцій вимагалось письмове оформлення, підтверджене свідками зі шляхетного стану: «осіб народу шляхетського, віри гідних», тобто відомими своєю доброчесністю, а також санкціоноване судом. Норми Статуту 1588 детально регламентували відповідальність сторін за порушення домовленостей і водночас забезпечували інтереси кредитора через інститути застави та поруки [14, с. 218–233]. У розділі XIV статуту 8 «Для спокою посполитого перепона від злочинства» Статутом 1588 року додатково встановлювався порядок і місця здійснення торгівлі в містах, містечках та на ярмарках. Найважливішим було те, що всі значні цивільно-правові угоди мали обов'язково реєструватися у міських органах самоврядування. Зокрема, якщо продаж чи обмін відбувався на торгу, сторони повинні були негайно звернутися до замкового чи міського уряду (особливо там, де діяло магдебурзьке право) земської влади, а покупець мав отримати відповідний письмовий запис угоди [14, с. 335].

Оскільки звичаї, міське право та Литовський Статут регулювали різні відносини і між різними соціальними станами, часто ці норми суперечили одна одній. Так, Т. Остапенко наводить приклад таких суперечностей, коли в статуті 1 розділу VII Статуту Великого князівства Литовського 1588 р. стверджувалося, що кожен власник

материнського чи батьківського майна, купленого чи випрошеного, може відчужувати його через продаж, дарування, запис, обійшовши своїх дітей і рідних. Згідно з магдебурзьким правом, ніхто не міг відчужувати такого майна без згоди майбутніх законних спадкоємців. Така угода вважалася недійсною [19, с. 87].

Тому наступним джерелом права у Гетьманщині стала кодифікація «Права, за якими судиться малоросійський народ». Вони стали кульмінацією вітчизняної юридичної думки у використанні звичаєвого права, адміністративних актів, оскільки упорядники використовували як Литовські статутути, так і переклади «Саксонського Дзеркала» П. Щербича і «Порядку прав цивільних магдебурзьких» Б. Гроїцького [21, с. 22]. Так, деякі дослідники вважають «Права...» також актом, що регулював як міське право, так і містив звичаєві норми, наприклад аналізуючи джерела, з яких формувались «Права...» М. Кобилицький серед іншого наводить висновки М. Василенка про те, що «Права...» встановлювали регулювання порядку укладання договору купівлі-продажу: «Коли двоє вчинили договір купівлі-продажу, а один торгівлі не завершив, то цей договір недійсний», та низку інших норм цивільного права. У дослідженні встановлено трирічний термін позовної давності щодо рухомого майна [17, с. 255–256; 4, с. 46, 72].

У 18 столітті інкорпорація Гетьманщини до складу Російської імперії призвела до втрати автономії міст із магдебурзьким правом, яких у 1709–1780-х роках було одинадцять (зокрема Київ, Ніжин, Полтава, Чернігів). Формально зберігалася виборність війти та міської ради, але реальне управління контролювала імперська адміністрація. Магдебурзьке право поступово втрачало юридичну силу, а російські чиновники не лише обмежували міське самоврядування, а й порушували імперське законодавство задля повного підпорядкування міщан. Це сприяло поширенню правопорушень серед усіх соціальних груп, включно з ремісниками, селянами та магістратами. Попри занепад, міщани брали участь у політичному житті, зокрема в розробці кодексу «Прав, за якими судиться малоросійський народ». У контексті централізованої адміністративної політики Російської імперії, що фактично монополізувала сферу управлінського права на українських землях, положення «Прав...» обмежуються лише загальними нормами, які підтверджують право обіймати урядові посади виключно представниками місцевої шляхти. Ці норми мають декларативний характер і не містять розгорнутої регламентації

адміністративної компетенції. Водночас, у тексті «Прав...» простежується прагнення зберегти елементи місцевого самоврядування: структура міського управління описана порівняно докладно, тоді як сільське самоуправління згадується лише побіжно, без чіткої правової деталізації. Це свідчить про пріоритетність міського середовища як об'єкта правового регулювання в умовах імперської адміністрації. Норми, що визначають правовий статус міщан, їхню цивільну відповідальність за порушення договірних зобов'язань, а також кримінальну відповідальність за вчинення злочинів, інтегровані в більшість розділів «Прав...». Така структура демонструє прагнення до систематизації правового становища міського населення, хоча й без чіткої диференціації між окремими категоріями громадян [6, с. 4].

У безпосередньому юридичному акті, яким керувались сторони при укладенні контрактів, у розділі № 28 під назвою «Про ярмарки, торги і контракти купецькі» йдеться про вільну торгівлю, про об'єкти торгівлі, а у Артикулі 3 розділу № 28 розкривається зміст самих контрактів: у Артикулі під назвою «Про зміст угоди про купівлю і продаж», а далі йдеться про опис властивостей договору [24, с. 477–479]. І. Бойко наводить загальні ознаки дійсності таких договорів: 1) наявність волі сторін; законність змісту договору; 3) письмова форма договору; 4) реєстрація договорів в урядових (судових) книгах, що підтверджувало укладення договору та його фіксацію для можливого судового процесу [1, с. 82–88]. За К. Віслобовим на здатність укладати договори мали вплив наступні чинники: 1) вік, 2) стать, 3) фізичні недоліки, 4) законність народження, 5) стан, 6) віра й національна належність, 7) честь. А об'єктами договорів могли бути 1) люди (в т.ч. невольники), 2) речі – рухомі й нерухомі та 3) права (наприклад, перевідступлення права на закладений спадковий маєток третій особі у разі неспроможності його викупити) [5, с. 187].

Незважаючи на те, що «Права...» не були затверджені Сенатом Російської імперії, все ж, за влучним твердженням І. Бойка вони «стали однією з найцінніших пам'яток української правової

культури XVIII ст. Незважаючи на те, що вони не були офіційно визнані Кодексом, п'ятнадцятирічна праця українських юристів позитивно вплинула на подальший розвиток українського права та законодавства. Повнота і ясність викладу норм права і правових визначень, досконалість юридичної термінології перевершували існуючі на той час юридичні збірники. За ним вивчали українське право, використовували його як авторитетний і досконалий юридичний підручник-коментар до Литовського статуту та Магдебурзького права до середини XIX ст.» [2].

Висновки. Регулювання торговельних контрактів у Гетьманщині спиралося на взаємодію звичаєвого права, Литовського статуту 1588 р., магдебурзьких збірок, актів гетьманської влади та на не затверджені офіційно «Прави, за яким судиться малоросійський народ». Така мозаїка джерел забезпечувала гнучкість договірної практики, дозволяючи пристосовувати форми й механізми забезпечення договорів до соціальних і політичних змін.

Гетьманські універсали виконували функцію систематизації діючого права і легалізації правочинів у сфері власності та торгівлі; «Права, за яким судиться малоросійський народ» стали кульмінацією кодифікаційних зусиль, поєднавши статутні, міські та звичаєві норми в єдиному, систематизованому корпусі договірних правил.

Інкорпорація Української держави до Російської імперії звузила автономію міського самоврядування, але не скасувала реальної ваги міських норм і звичаєвих практик у щоденному регулюванні торгівлі; договірна культура міщанства та козацтва зберігала інерцію навіть у зміненому адміністративному середовищі.

В подальшому доцільними є глибокі архівні студії полкових і сотенних судових книг, системне зіставлення формулярів і змісту торгових контрактів у різних просторах права (міське/статутне/звичаєве), а також порівняльні дослідження станових режимів правоздатності й відповідальності сторін. Це поглибить розуміння європейських витоків та локальних модифікацій українського приватного права.

Список літератури:

1. Бойко І.Й. Держава і право Гетьманщини. Львів: Видавництво «Світ», 2000. 120 с.
2. Бойко І.Й. Права, за якими судиться малоросійський народ. *Велика Українська Енциклопедія*. 15.03.2022. URL: https://vue.gov.ua/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0_%D0%B7%D0%B0%D1%8F%D0%BA%D0%B8%D0%BC%D0%B8_%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%B8%D1%82%D1%8C%D1%81%D1%8F_%D0%BC%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4 (дата доступу 27.08.2025).

3. Букатеви́ч Н. І. Чумацтво на Україні. Одеса, 1928. 240 с.
4. Василенко М.П. Матеріали до історії українського права. Збірник Соціально-економічного відділу. Київ, 1929. 336 с.
5. Віслобоков К. «Права, за якими судиться малоросійський народ» (1743): Джерелознавчий та кодикологічний аналіз: Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук: 07.00.06. Київ : Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства, 2004. 224 с.
6. Вовк О.Й., Карпічков В.О. «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 року як правова пам'ятка міського самоврядування України. *Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Серія "Юридичні науки"*. Том 29 (68), Вип. 6, 2018. С. 1–6. DOI:10.32838/TNU-2707-0581/2018.6/01.
7. Вовк О.Й. Джерела міського права Гетьманщини другої половини XVII–XVIII століть: історико-правовий аналіз. *Часопис Київського університету права. Серія "Теорія та історія держави і права. Філософія права"*. Вип. 1. 2019. С. 33–42.
8. Гошко Т. Міське самоврядування на українських землях у 14-16 ст. Research Support Scheme, 2000. 111 с.
9. Гошко Т. Нариси з історії маґдебурзького права в Україні XIV – поч. XVII ст. Львів : Афіша, 2002. 258 с.
10. Гуржі́й О.І. Українська козацька держава у другій половині XVII–XVIII ст.: Кордони, населення, право. Київ : Основи, 1996. 223 с.
11. Демиденко Н.М. Гендерний паритет на українських землях у XIV–XVII ст.: права жінки у шлюбі. *Вісник Національного університету оборони України*. Том 4, Вип. 74, 2023. С. 66–71. DOI: 10.33099/2617-6858-2023-74-4-66-71.
12. Жалувана грамота московського царя Олексія Михайловича всьому Військові Запорозькому з підтвердженням давніх прав і вольностей військових (27.03.1654). Центральний державний історичний архів України ф. 222, оп. 2, спр. 12 б, арк. 63–64.
13. Зборівський договір. (1649). URL: <http://litopys.org.ua/suspil/sus79.htm> (дата доступу 23.04.2025).
14. Ківалов С., Музиченко П., Паньков А. (за ред.) Статут Великого князівства Литовського 1588 року. Одеса : Юридична література, 2004. 572 с.
15. Кобилецький М.М. Маґдебурзьке право в Україні. *Вроцлавсько-Львівський юридичний збірник*. Том 10, 2019. С. 9–21.
16. Кобилецький М.М. Маґдебурзьке право та його застосування в Україні (XIV – перша половина XIX ст.): Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: 12.00.01. м. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2009. 555 с.
17. Кобилецький М.М. Маґдебурзьке право як джерело кодифікації Українського права (XVIII – початок XIX ст.). *Вроцлавсько-Львівський юридичний збірник*. Том 2, 2011. С. 253–269.
18. Матвєєва Т.О. Джерела українського національного права Гетьманщини. *Видавництво «Право»*. 2013. С. 151–154.
19. Остапенко Т.О. Правова система України-Гетьманщини у другій половині XVII – 80-х рр. XVIII ст.: Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: 12.00.01. Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2011. 243 с.
20. Прус В.З. Універсали гетьманів як джерело права лівобережної України другої половини XVII – першої половини XVIII ст. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. Вип. 1, 2008. С. 201–206.
21. Резнік О. І. Система джерел Українського права XVIII ст.: Аналіз крізь призму кодифікації права Гетьманщини. *Наукові праці. Серія "Юриспруденція. Соціологія"*. Том 183, Вип.171, 2012. С. 21–25.
22. Смолій В. А. Енциклопедія історії України. Інститут історії України НАН України. Київ : Наукова думка, 2007. 528 с.
23. Сокур Ю.В. Правові основи торговельно-транспортного підприємництва в Україні (на матеріалах чумацького промислу XVII–XIX ст.): Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: 12.00.01. Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2011. 192 с.
24. Шемшученко Ю. С. (за ред.). Права, за якими судиться малоросійський народ: 1743. Київ: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського. Серія "Пам'ятки політико-правової культури України", 1997. 547 с.

Verbytskyi V.V. SOURCES OF REGULATION OF THE TRADE CONTRACTS IN THE HETMANATE

The article is devoted to the description of the sources of regulation and application of trade contracts in the Hetmanate in the 2nd half of the 17th century – the 18th century and to the study of the legal aspects of trade relations in the Hetmanate. The article highlights the multi-layered system of sources of legal regulation of

trade contracts in the Hetmanate of the 17th-18th centuries, where customary law, Lithuanian statutes (namely the Statute of 1588), Magdeburg city law and Hetman universals were simultaneously in force. It is shown how local trade customs (fair practices, established forms of oral agreements and testimony), together with the adopted German city codes (Saxon Mirror, "Order of Civil Rights of Magdeburg", "Civil Law of Helminth", "Articles of Magdeburg Law", etc.), structurally influenced the form, content and enforcement of contracts and that the absence of a single codified trade legislation necessitated the combination of various sources of law, which reflected the political and socio-economic processes of the time. The role of the codification of "Rights by which the Little Russian People are Judged" in 1743 as a synthesis of statutory, municipal and customary law in the contractual sphere is particularly emphasized. The work outlines internal conflicts between statutory and municipal law, and traces the transformation of municipal self-government and contractual culture under the influence of imperial integration in the 18th century. It is emphasized that it was the combination of local traditions with the adopted European norms that created a unique legal mosaic that contributed to the development of domestic and foreign trade. It is shown that the flexibility and adaptability of the private law mechanisms of the Hetmanate, which contributed to the development of trade, and the prospects for further archival and comparative research are outlined. The study allows for a deeper understanding of the evolution of Ukrainian contract law, its European origins and significance for modern legal science. The results can be used in further historical and legal studies, in the preparation of training courses on the history of law and in comparative studies of private law systems.

Key words: Cossacks, contract, agreement, law of the Hetmanate, customary law, Magdeburg law, Lithuanian statute, codification.

Дата надходження статті: 30.09.2025

Дата прийняття статті: 11.10.2025

Опубліковано: 05.12.2025